

Gennem femogtyve år

AF AAGE WANTZIN

Når man befinder sig i den situation at skulle fremmane noget af det, der inden for et bestemt område er hændt i løbet af bare 25 år, føles det næsten uoverkommeligt. Det er ligesom man har glemt det allervigtigste, det, der havde den egentlige betydning, det fundamentale — i hvert fald ligger det så langt nede i erindringens dyb, at det kun med allerstørste besvær drages op; der trækkes kort sagt store veksler på hukommelsen.

Hvis man derimod ved et 25-års begyndelse (men hvornår begynder et sådant?) havde været mere fremsynet, end tilfældet i reglen er, så ville man sikkert nok have nedfældet et og andet på små lapper papir, der ved en lejlighed som nærværende nok skulle have vist sig frugtbare; men ulykkeligvis går det ofte sådan, at tiden får lov at gå, uden at man agter på det, der sker — betydeligt eller ubetydeligt — og en skønne dag sidder man og kigger på et ubeskrevet blad, der anklagende tomt og hvidt ligger foran én. Således

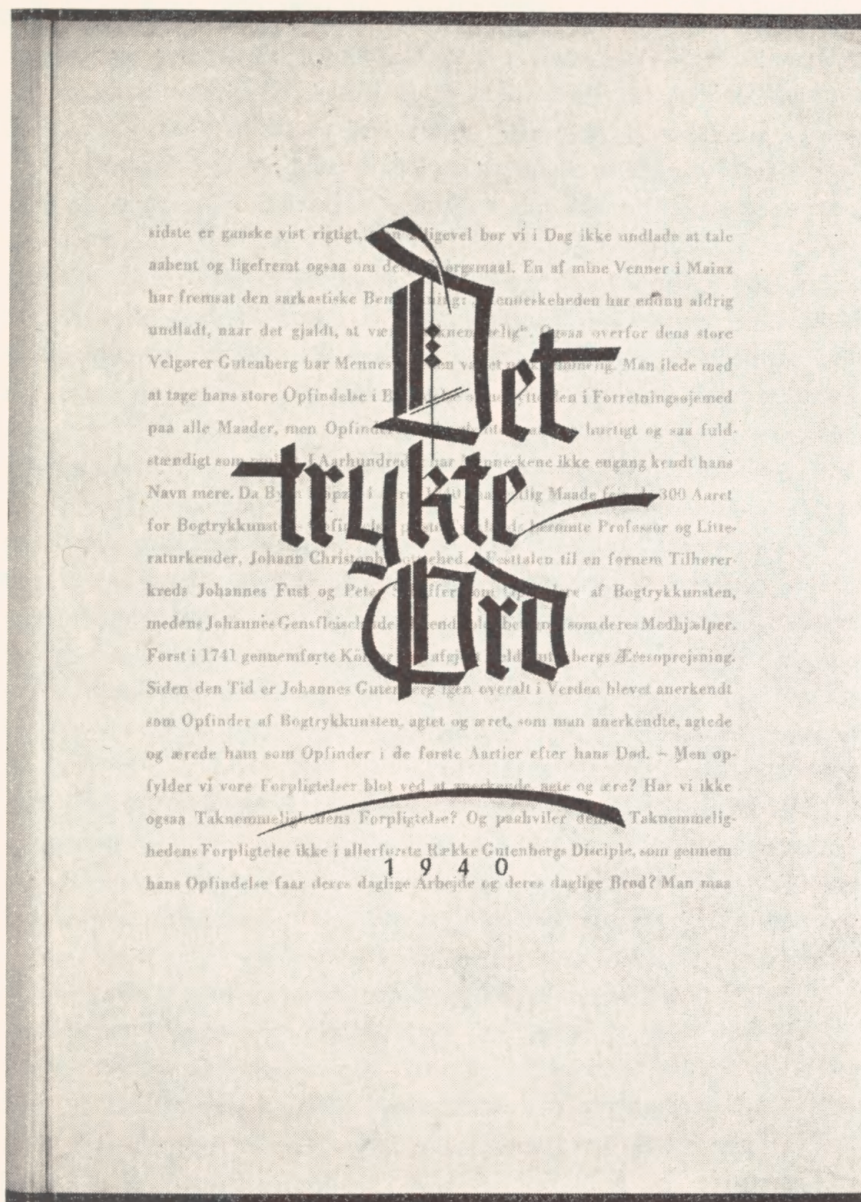
også i dette tilfælde, hvor det unægtelig ville have været rart — ikke mindst for læseren — om jeg blot havde haft et par notater, der kunne redegøre for lidt af det, der var bestemmende for, eller medvirkende til, at en snæver kreds af såkaldte »fagidioter« kom til at samvirke i 25 år, samvirke på en måde, der senere skulle vise sig at blive frugtbringende og til glæde ikke alene for dem selv, men utvivlsomt også for mange andre inden for samme faglige område.

Bag alt dette ligger, som man sikkert allerede har gættet, den erkendelse, at det her skrevne ikke er historie i ordets dybeste betydning, men blot et tilbageblik, hvori der beklageligvis findes huller.

Jeg skal ikke kunne sige, om den faglige ungdom i årene op under den anden verdenskrigs begyndelse var så interesseret i udenrigspolitik, at den rent glemte alt andet; men inden for boghåndværkets kreds var der i hvert fald visse tegn på, at man ikke havde nogen udpræget interesse for det arbejde, der lå den enkelte så pågående og ligefrem livsnødvendigt nær. Når man betænker, at den tids typografer i langt højere grad end nu om dage fik lov til at præge arbejdet — ofte fik overdraget endog meget store opgaver, så var det beskæmmende at se, hvor middelmådigt selv de største og mest velanskrevne forlags bogproduktion var udført. Selv ved de såkaldte jubilæums- og luksusudgaver var det ikke sjældent, man blev stillet over for resultater, der bar vidne om manglende kendskab til de mest elementære tekniske grundregler — eller ligegyldighed over for disse — og så skal man hensynsfuldt gå let hen over alt det, der blev serveret i børne- og ungdomsbøgerne. Naturligvis skete det, at der ind imellem fremkom en bog, om hvilken man kunne sige, at netop den var gedigent håndværk; men at finde en sådan i de dynger af teknisk underlødige bøger, der daglig kom på boghandlerens disk, det kunne nok stjæle lidt tid og tære på tålmodigheden selv hos den mest tolerante bogjæger. De egentlige kunstbøger dannede dog en undtagelse — men det manglede da også bare!

Årsagen til, at typografien — og for den sags skyld boghåndværket i det hele taget — var så ringe, ja, den kan man jo kun gisne om. Der kan jo have været så mange grunde; men man skal i hvert fald ikke lade sig forlede til den antagelse, at det var den faglige uddannelse — eller rettere mangel herpå — der bar hele skylden.

Tværtimod, havde jeg nær sagt! Ganske vist har vi i dag flere og navnlig bedre tekniske hjælpemidler til vor rådighed og en fagskoleundervisning, der i forbindelse med en grafisk højskole er så fremragende, at *det* alene må kunne give den lærvillige elev al den viden, al den uddannelse, som behøves

Gengivelse af bindets forside til den første fællespublikation: »Det trykte Ord«. Grå, sort og rustrød farve på imiteret pergamentpapir og rustrøde bindforstærkninger foroven og forneden.

for at blive endog en særdeles dygtig fagmand; men der er noget, der tyder på, at de lærere — såvel i skole som på værksted — der for omkring en menneskealder siden havde ansvaret for uddannelsen, aldeles ikke var ringere, ikke havde mindre teknisk viden eller indsigt end nutidens. Derimod var der ikke ret mange af slagsen, og de havde derfor tilsvarende mere at bestille.

Da de fleste af den tids foregangsmænd velsagtens allerede er gået i glemmebogen, er der måske grund til her at erindre navne som: F. Hendriksen, Anker Kyster, Emil Selmar, August Sandgren, Martius Truelsen, Niels P. Thomsen, C. Volmer Nordlunde, Johan Olsen, A. F. Halberg o.fl.a. Fælles for alle disse er, at de, foruden en meget omfattende teoretisk og praktisk viden, ejede netop den idealisme, uden hvilken man ikke kommer ret langt i arbejdet med at hjælpe andre.

*

I midten af 1930-erne — altså på den tid, da Hitler var godt i gang med at slå bunden ud af al sund fornuft — gik der nogle unge typografer i København og syslede med tanker, der senere skulle vise sig at blive det grundlag, Grafisk Cirkel blev bygget på. De havde i hvert fald på den tid mindre interesse for udenrigspolitik end for deres arbejde, der for nogles vedkommende endog bar præg af at være en hobby. Disse årvågne, kan man måske sige, unge mennesker havde allerede i længere tid set og undret sig over al den typografiske dårlighed og efterhånden fået den tanke, at her var der måske en opgave, de kunne være med til at løse. Det har jo heldigvis altid været således, at ungdommen — i hvert fald i teorien — bagatelliserer alle vanskeligheder, som stiller sig hindrende i vejen for den, der er parat til at kæmpe for sin idé, og de omtalte unge teknikere dannede da heller ikke nogen undtagelse fra denne regel.

Få i tallet var de, og næppe nogen af dem vidste, hvad det egentlig var, de bogstavelig talt gik og drømte om; men de var klar over, at noget måtte der ske, noget revolutionerende, noget, der kunne afreageres på, men så megen fornuft havde de da i behold, at de indså, der måtte flere til, hvis de skulle gøre sig håb om at løfte stenen.

Over et par krus øl og lidt pibetobak fandt de ved fælles hjælp frem til samtidige »navne« inden for faget, til hvem de kunne rette henvendelse, og den 6. februar 1936 indkaldte man en snes unge fagfolk til et møde, der fandt sted i Universitetskafeen, Skindergade, København. Ud af disse tyve var der imidlertid kun tolv, som gik ind for tanken. Om årsagen til, at så relativt mange lod sig »skræmme«, erindrer jeg intet, men i dag forekommer det mig

ubegribeligt, at der virkelig fandtes dygtige fagfolk, som ikke med begejstring ville bære ved til det bål, vi var i færd med at tænde.

Dusinet var dog fuldt, som man siger, og på et efterfølgende møde enedes man hurtigt om at give sammenslutningen det ganske godt dækkende og ret velklingende navn: Grafisk Cirkel, hvortil arkitekt (senere professor) Gunnar Biilmann Petersen tegnede et lige så fortræffeligt emblem. Og så bruste kulsyren i vandet! Man boblede ligefrem af livsglæde og virkelyst, man udmalede sig straks alle de store mål, som man gennem drabelige kampe ville slå sig frem til. Der var ikke den opgave inden for den grafiske verden, man ikke ville gå i gang med at løse og naturligvis løse således, at hele den faglige verden ville skælve af beundring. Sandheden i ære skal det dog her siges, at al denne uklædelige selvsikkerhed, som naturligvis var inspireret af ungdommeligt gå-på-mod, klogeligt blev holdt inden døre — *lidt* god opdragelse havde vi dog med hjemmefra.

Inden jeg går videre, vil det være rimeligt at nævne navnene på Grafisk Cirkels fædre. Det var den fra Holstebro indvandrede *Viggo Naae*, *Christian Petersen*, *Henry Thejls* og *Frederik Hjorth*. Disse fire initiativtagere havde naturligvis forud for det stiftende møde gjort sig visse tanker og forestillinger angående en såkaldt arbejdsplan, der i støbeskeen tog sig således ud:

Sammenslutningen skulle ikke være nogen egentlig forening i dette ords almindelige forstand. Der skulle hverken være generalforsamling, love eller andet, som kunne virke »hæmmende« på udviklingen. Det skulle være frihed under ansvar — i hvert fald indtil man havde set, hvorledes det hele forløb. Dog kom man naturligvis ikke udenom, at der i hvert fald burde vælges én, som kunne og ville tage sig af f.eks. mødeindkaldelser o.lign. — en cirkelleder eller præsident, som man fornemt kaldte det — og til denne post valgtes i første omgang *Viggo Naae*.

Man enedes endvidere om, at de tolv, man således tilfældigt begyndte med, skulle være det fremtidige maksimale medlemstal, og hvis en af disse faldt fra, kunne et nyt medlem kun optages, såfremt mindst to trediedele af de oprindelige medlemmer stemte derfor. Hvert enkelt medlem skulle forpligte sig til én gang om året at udgive et typografisk arbejde — stort eller lille — der helt stod for hans egen regning og risiko, og kun i 25 signerede og nummererede eksemplarer.

Intet af disse arbejder måtte gøres til genstand for offentlig kritik, og intet arbejde måtte gøres i penge hverken ved direkte eller indirekte forhandling. Ingen former for publicity kunne heller tilstedes. Årsagen hertil skal senere

Fritz Syberg

der, og formodentlig Kostbarheden, men dertil er at sige, at noget af det oprindeligste i moderne fransk Bogtryk er illustreret i Træsnit og sælges for 1 Franc eller 2.

Sagen er, at i Frankrig har man haft det rette bogtrykkermæssige Instinkt og fulgt dette for Sagens egen Skyld, medens man i Danmark kun har lugtet til Mulighederne.

Dette er beklageligt, fordi jeg tror, at Tiden er forpasset. Hvad der for ca. 30 Aar siden foltes som en straalende frisk Morgen for den grafiske Kunst, som en straalende og frisk Mulighed for Genfødsel af Bogtrykket i al sin Oprindelighed, sygner nu hen paa Grund af manglende Paaskønnelse af Benyttelsen.

Kun opretholdt af fattige Kunstnere for Sagens egen Skyld overses den af kapitalsterke Firmaer, hvis fornemste Opgave det burde være at støtte denne Kunstart, saafremt Bogtrykket som Kunst ikke

10 blot er et ensidigt Udtryk for dem. Man vil muligvis mene, at selve

Et opslag fra »Det trykte Ord« med gengivelse af Fritz Syberg's træsnit,

Tekniken er uhensigtsmæssig og besværlig, at den ikke virker moderne og lignende, og jeg vil da tillade mig at klarlægge, hvorfor jeg mener, at dette Synspunkt, hvor bestikkende det end kan lyde, er goldt, og i alt Fald ganske savner Mening over for Bogen som oprindelig Kunst, samt hvor nødvendig det er for den, for hvem Bogen som Trykkets og Prægets Kunst stadig er levende, samarbejder med det eneste, som kan igenkalde den gamle boglige Urfølelse, nemlig vor Tids Træsniets Teknik.

Træsniets Historie er vel almindelig kendt. I sin Begyndelse frisk og hel i Snittet. Skaaret lige saa meget for Snittets Skyld som for Tegningens. Senere en større og større Hensyntagen til Tegningen, som efterhaanden udførtes paa Klodsen, uden Forstaaelse af en Knivs Forhold til et plant Stykke Træ, og i Træsniets sidste Periode en saadan Krydsning af Linier, at man selv overfor et Træsnit af *Dürer* flygtigt set maa tro, at det er et Kobberstik. Efter Kobberstikkets Periode genopstaar Træsniets under Navn af Xylografi, og fører igennem det 19de Aarhundrede en haard Kamp som Illustrationsteknik, og teknisk set er dens Kamp berettiget, idet Træsniets selv som Tonsnit da er Prægets Teknik i Modsætning til Litografien. I Slutningen af Aarhundredet gjorde Xylografien sig selv overflødig, idet den misbrugte sin erhvervede tekniske Dygtighed til at efterligne andre Materialers Teknik, Blyantens, Tuschens, Pennens og Penselens Teknik. De faa Xylografer, som forstod denne Teknik, opgav efterhaanden deres smukke Kunsthaandværk og blev Kemigrafer.

Omkring Aarhundredskiftet bestod Blades og Bøgers Illustrationsmateriale af Zinkætsningens lette men bogtrykmæssig karakterløse Teknik. Imod dette flade karakterløse Ansigt rejste grafiske Kunstnere i hele Europa sig, og ogsaa de Kunstnere her i Norden for hvem Bogtrykket var Prægets Kunst og ikke Papirets Glæthed, og det er vel værd at undersøge, hvilke Følelser disse Kunstnere var besjælede af forud for og under dette banebrydende Arbejde. For enhver virkelig Kunstnernatur gælder det Sandhed og ikke

11

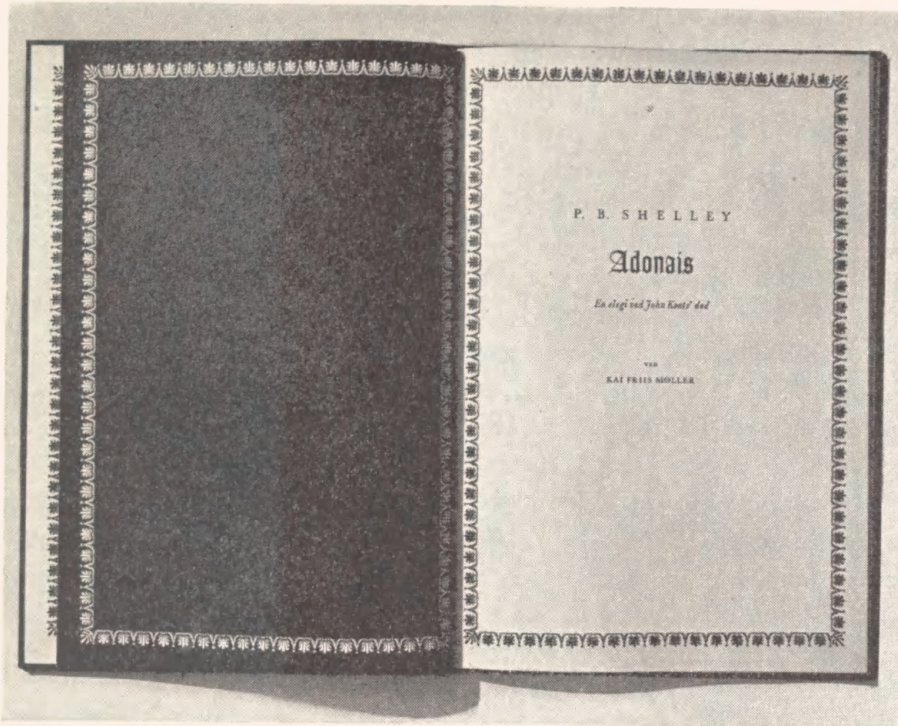
og den i dag så forkætrede skrift Fridericus, der dog tager sig helt godt ud.

blive omtalt. Et eksemplar af alt, hvad der blev udsendt i cirkelns navn, skulle tilstilles hvert af de øvrige 11 medlemmer, som derefter på et medfølgende kritikkort var forpligtet til at give en *uforbeholden* kritik af det pågældende arbejde, og på senere møder skulle disse kritikkort læses op for på den måde at få en gavnlig diskussion i gang. Det skulle senere vise sig, at netop disse diskussionsmøder trak mange andre problemer frem til yderligere drøftelse, hvilket vi havde mere end rigtig godt af.

Dette program kan måske for den udenforstående synes en smule strengt — og det var det også, men det havde naturligvis en forklaring, som jeg i det følgende skal prøve at gøre rede for.

Når det om en bog — eller et hvilket som helst andet typografisk arbejde — siges, at den er dårligt udført, så skyldes det, at enkelthederne, der skabte denne bog, ikke er af en sådan kvalitet, at de kan leve op til prædikatet: godt bogarbejde. Og enkelthederne er naturligvis mange. Format, papir, tryk, skrift, skriftbehandling, satsproportioner, illustrationer, titel, omslag, indbinding og meget andet er de ingredienser, der skal benyttes ved sammensætningen, og disse ingredienser må naturligvis være »rene varer«, og det var så langt fra tilfældet i de bøger, der så dagens lys for henvend en menneskealder siden. Når læseren tænker tilbage, vil han muligvis have følgende lille — men dengang såre almindelige — eksempel på f.eks. en børnebog i erindring: Det til bogen anvendte papir er af sandpapiragtig kvalitet og ubestemmelig farve; det er et stykke papir, der er tykt som krydsfinér, og naturligvis går det på den forkerte led. Til satsen er valgt en type, der er laset som et gammelt sjal; skriftbehandlingen er, som en ugegammel lærling ville have foretaget den; proportionerne forholder sig som hund til kat; trykfarven er gusten og grumset som potteler; beskæringen (undskyld *forskæringen*) får én til at tro, at bogbinderen har klippet bogen til i en dørsprække. Til omslaget er benyttet et papbind, der går sin opløsning i møde, hvis man bare er lidt fugtig på fingrene, og den »dekorative« forside — det såkaldte flerfarvetryk — minder i betænkelig grad om de bankeaftryk, man måtte nøjes med forud for korrekturepressernes tid.

Nu er det jo ikke alle, der gemmer på boglige barndoms- eller ungdomsminder; men de, der gør det, vil sikkert ikke have vanskeligheder med at finde et eksemplar, der i det væsentligste svarer til det her skitserede; men med eller uden en sådan rædsel i hånden kan man sikkert forstå, at Grafisk Cirkels medlemmer havde ret, når de påstod, at der var god brug for folk, som ville det anderledes.

Dette opslag fra Grafisk Cirkels anden fællespublikation røber med sin hårde kontrast mellem sort og hvidt, skrift og ornamentik, den pletvis lyst hos medlemmerne til at eksperimentere, der har gjort samlingen »levende«.

Uvist af hvilken grund blev især børnebøger på den tid, der er tale om (og forresten også pletvis nu om dage) ret stedmoderligt behandlet; men således var det jo med børn dengang — de måtte nøjes med kartofler og sovs, mens mor og far spiste bøffen; de måtte vente, til deres tid kom.

Men bøger for de voksne da? Ja, lidt bedre var de jo, om ikke nok; og uforklarligt er det, at fag- og (navnlig) dagbladskritiken ofte gav dem en om-tale, der ligefrem gik ud på, at denne eller hin bog »virkelig var nydelig sat og trykt i det eller det kendte bogtrykkeri.«

Den slags »kritik« var selvsagt en af de ting, Grafisk Cirkel ikke kunne anerkende, og derfor ville man ikke have sine produkter frem for en sådan domstol. De fleste boganmeldere er utvivlsomt både flinke og dygtige menne-sker, men derfor behøver de jo ikke nødvendigvis have forstand på — eller forudsætninger for — at bedømme teknikken i et arbejde, der bare ligger lidt

ud over det vanlige. Deres opgave er jo også først og fremmest af litterær art, og man kan naturligvis ikke se bort fra, at et godt litterært stof ganske kan sætte typografien — enten den er god eller mindre god — i skygge, og det lille tekniske anhang, der nu og da blev føjet til den egentlige kritik af indholdet, kan være dikteret af høflighed mod det forlag eller bogtrykkeri, der gav anmelderen netop denne litterære nydelse.

Grafisk Cirkel gik altså den modsatte vej: interesserede sig først og fremmest for det tekniske — typografien — og det var der virkelig god mening i, når man betænker, at et godt litterært stof i fin typografisk klædning *må* blive en dobbelt nydelse for læseren, enten denne så har forstand på typografi eller ej. Det er jo ikke en forudsætning at kende f.eks. skræderfagets teknik tilbunds for at kunne se, om en mand er velklædt eller ikke.

Gennem den tvungne kritik, som Grafisk Cirkels medlemmer gensidigt udøvede over for hinanden, fik det enkelte medlem lært kunsten at kritisere, og en sådan saglig kritikgivning kunne tillige være medvirkende til, at en og anden fandt nye veje, ad hvilke han kunne gå videre i sin søgen efter midler til at gøre sit arbejde endnu bedre. Den viden, han havde, blev uddybet, og sansen for enkelthedernes store betydning for helheden blev skærpet. Den enkelte type — det enkelte bogstav — er f.eks. nok værd at agte på. Det kan — ligesom menneskenes børn — være kønt eller mindre kønt, være fint eller plumpt, have charme eller være denne foruden; det kan være fornemt eller småborgerligt — eller have andre karakteregenskaber; men det kræver, at man går dem ind på livet — studerer dem. Når de stilles i række eller geled, kan de tage sig veldisciplinerede ud, men de kan desværre også optræde lige så forvirrede og uordentlige som nyindkaldte rekrutter. De kan være grå og kedelige — ja, endog lasede — men de kan glædeligvis også være sirlige, velsoignerede, når de fremstilles i deres stiveste puds og med den rette afstand mellem roderne.

Nu *kan* visse skrifttyper ikke selv gøre for, at de fra naturens hånd — om man så må sige — er noget uheldige, men det siges, og sikkert med nogen ret, at selv den grimteste, den »lidt uheldige«, godt kan *virke* pæn, hvis man blot forstår at udnytte de goder, den har, fremhæve de bedste sider af dens karakter, d.v.s. være en slags påklæderske eller barnepige for den.

Typografen — mere præcist sætteren — er alle typelegemers barnepige, og han har her fået en livsopgave, der ikke alene er overmåde interessant, men tillige meget forpligtende. Han alene må bære ansvaret for, at de små rebeller — bogstaverne — arter sig vel, hvilket kan være temmelig vanskeligt. Nu

er det måske noget overdrevet, men han har i hvert fald ansvaret dér, hvor han påtager sig at tilrettelægge og fremstille en bog. Retfærdigvis skal det siges, at ikke altid og overalt har typografen vist de allerbedste evner som type-opdrager, hvad der utvivlsomt har bevirket, at enkelte ikke-fagfolk nu og da har trængt sig på og, hvad mere er, har bevist deres adkomst til at være med dér, hvor typelegemer bliver til bøger. Eksempelvis kan nævnes navne som Gunnar Biilmann Petersen, Axel Salto, Steen Eiler Rasmussen, Kai Friis Møller, Mogens Zieler, Ib Andersen, Erik Ellegaard Frederiksen og enkelte andre, der hver især har sat sit præg på dansk boghåndværk.

Forud for Grafisk Cirkels tilblivelse var der imidlertid ikke så forfærdelig mange herhjemme, som interesserede sig for at fremstille og udgive virkelig godt bogarbejde — det var vel stort set kun Niels P. Thomsen, Chr. Christensen, C. Volmer Nordlunde, Johan Olsen og enkelte andre — men de få, der gjorde det, blev naturligvis respekteret efter fortjeneste i den faglige verden. Det var da heller ikke utilfredshed med disse idealisters arbejde, der satte Grafisk Cirkel i vej; tværtimod var det netop for at få mere af samme slags, omend man som før sagt i begyndelsen ikke ønskede at delagtiggøre offentligheden i, hvad der blev præsteret inden for sammenslutningen. Dette afstedkom naturligvis nogen utilfredshed ude i den nysgerrige by, hvor én og anden — trods vort hemmelighedskræmmeri — hørte et og andet om den nydannede klub. Navnlig biblioteksfolk og bibliofiler ønskede at få del i herlighederne. Det hændte, at man blev antastet af en af disse, og man måtte for så vidt give dem ret, når de påstod, at netop den slags privattryk burde være tilgængelige for en interesseret offentlighed.

Men hvad var da den egentlige mening med, at Grafisk Cirkel således murede sig inde? Var det en utilstadelig lyst til at pirre nysgerrigheden? Var det en slags frimureri, der ikke tålte dagens lys? Eller var det en ganske almindelig storsnudethed? Nej, ingen af delene! Man ville bare, som det allerede er sagt, i det stille prøve at gøre arbejdet med bogen bedre, end det blev vist dengang, og samtidig glæde sig selv og de øvrige medlemmer ved at fremstille en overkommelig ting, som man til gengæld ville ofre hele sin sjæl og alle sine evner på at gøre bedst mulig, for så — gennem den gensidige kritik — at lære endnu mere. Ved at indsnævre kritikken til kun at skulle udøves af medlemmerne, og ikke af de forkætrede professionelle kritikere, risikerede man jo heller ikke offentligt at blive »pebet ud«, såfremt man med sin eksperimenterende typografi havde vovet sig for langt frem; for selvom vi erkendte, at vi var *lidt* storsnudede, så var der ingen, der brød sig om at få »næsen i

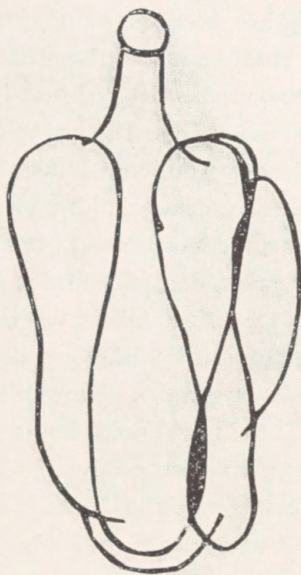

Maleren Axel Salto, som omfattede Grafisk Cirkel med megen interesse, udsendte gennem cirklen »Den spirende Stil«, hvorfra dette opslag er hentet. Bogens typografi og hele opbygning bærer tydeligt præg af kunstnerens

hver efter Evne og Temperament kan bruge. Det er urimeligt at anvende raat et antikt Ornament, der har tabt sin Betydning og er berøvet sin Sammenhæng.

I Naturen, som omgiver os, faar Kunstneren sin fineste Inspiration, der er ham saameget kærere, fordi den er udsprunget af Øjeblikkets friske Oplevelse; ikke fra Bøgerne, som kun lader Tingene gaa i Ring. Enhver anstændig Kunstner maa bidrage til det fælles Fond af Form-Farve- og Stofmuligheder med førstehaands Jagttagelser i Naturen ellers snylter han kun paa andres Erfaringer og nærer sig af éngang tygget Mad. Franske Kunstbøger er farlige Bekendtskaber for en troskyldig Aand. Der bliver et personligt Mellemværende mellem Keramikeren og Strandbreddens riflede Muslingeskal. Glæden ved at finde den smukke Ting forpligter til at give Fundet tilbage i en Skaals Form. Større Tilfredsstillelse kan ikke tænkes end saaledes at gøre et godt Øjeblik evigt; saa fornemmer man en rimelig Sammenhæng mellem Tingene og glæder sig over Livet.

I det følgende vil jeg søge at udskille Vækst- og Bevægelsesmotiver rundt omkring fra i min brogede Produktion og vise disse Motivers Samhørighed og Udvikling, som den med mest Tydelighed kan aflæses i Stentøjet. Skal jeg derfor tale om Ornamentiken og Tilskyndelser fra Naturen, som har givet den Form, er det rimeligt at holde

livlige fantasi og sjældne forståelse af bogtilrettelægning, og er naturligvis alene af den grund et værdifuldt led i samlingen. Ud over en indklæbet original-radering har bogen mange farve-illustrationer, trykt i offset.

klemme«. Grafisk Cirkel gjorde sig altså til en forening, der var sammensat af én udgiver og 11 kritikere — én gang om året var det enkelte medlem udgiver, og den øvrige del af året sad han i anmelderens stol.

I det lange løb viste det sig imidlertid umuligt at holde offentligheden ude fra adkomsten til at erholde i hvert fald enkelte publikationer, som de fik dels gennem bekendtskab med cirkelns medlemmer og dels — og måske ikke mindst — gennem bekendtskab med de kunstnere, der havde leveret illustrationsmateriale til de pågældende bøger, og som i stedet for honorar havde fået nogle eksemplarer. Vore forpligtelser i den retning voksede jo i takt med tiden. Ingen af os var formuende, og selv en nok så beskeden opgave kostede penge, og disse penge skulle det enkelte medlem selv skaffe. Det blev derfor i videst muligt omfang nødvendigt at tigge sig frem til såvel stof og illustrationer som clichéer, papir, og hvad der i øvrigt krævedes i hvert enkelt tilfælde.

Til en begyndelse kneb det med at vække interesse for vort forehavende — navnlig hos dem, der skulle levere disse ingredienser — men det skal siges her, at efterhånden som publikationerne kom frem og blev kendt af »leverandørerne«, mødte vi ikke alene forståelse, vi blev ligefrem pånødet deres villige assistance, hvilket vi naturligvis var overmåde glade for. Ikke alene fortællende og bildende kunstnere, men også papirfabrikker i ind- og udland og clichéfabrikanter lod høre fra sig på en positiv måde. Det viste sig pludselig, at mange på deres vej frem over kunstens overdrev havde prøvet kræfter med opgaver, der, på grund af forlæggeres ikke helt ukendte tilbageholdenhed i slige tilfælde, ikke var nået frem til trykpresserne, og de så nu med glæde, at Grafisk Cirkel tog sig af dem. Men verden uden om os var stadig utilfreds, og gentagne henvendelser fra de mest energiske resulterede da om sider i, at vi bestemte os for at optage 25 — senere 35 — af de mest interesserede som en slags passive medlemmer (prænumneranter kaldte vi dem), og for et beskeden årligt bidrag fik de tilsendt ét eksemplar af alt, hvad cirklen udsendte. De derved indkomne penge satte os i stand til — ind imellem småskifterne — at udgive endog ret store bøger, fællespublikationer, af hvilke der er kommet nogle stykker. Oprettelsen af denne prænumnerant-række, hensynet til forfatteres, kunstneres og andre medvirkendes berettigede krav på at få nogle eksemplarer af de bøger, hvis udsendelse de havde bidraget til, gjorde det nødvendigt at sætte oplagstallet kendeligt op, og med de ca. 200, vi nu normalt trykker, må det formodes, at den væsentligste nysgerrighed og interesse er dækket.

En gennemgang af de mere end hundrede publikationer, som indtil nu er udsendt, vil være uoverkommelig; og en sådan bibliografi ville sikkert heller ikke have den store offentligheds interesse, hvorimod det nok kan tjene til oplysning at vedsætte en liste over forfattere og titler (se side 26). Heller ikke er der her mulighed for at gengive blot en enkelt illustration fra hver bog — hvor fristende det ellers kunne være. Selv om det forbud mod offentliggørelse, som tidligere er omtalt, til en vis grad er lempet — bl.a. i tilfælde som nærværende — så ville det også være unfair over for de medlemmer, der stadig holder fast ved cirkelns grundideer. For at man dog ikke skal føle savnet af illustrationer altfor stærkt, har jeg valgt at gengive nogle sider fra de såkaldte fællespublikationer, især da disse bøger har været til rådighed for boghandelen og altså på denne måde er blevet offentligt eje. Da disse eksempler indeholder et tværsnit af den typografi, der stort set er fremherskende i småbøgerne, kan læseren forhåbentlig derigennem få et lille indtryk af cirkelns arbejder.

*

Og hvad opnåede Grafisk Cirkel så gennem sit foreløbige 25-års virke? Fik den nogen betydning — og for hvem? Det spørgsmål kan vist videregives til alle andre end netop den, der deltog i legen. Jeg kan i hvert fald ikke betragtes som uhildet dommer. Ideen med at udgive småskrifter af den art, som cirkelns produktion væsentligst består af, blev ganske vist taget op af mange andre — såvel sammenslutninger som enkeltpersoner — men om Grafisk Cirkel har haft nogen indflydelse herpå, skal jeg ikke kunne sige. Derimod kan det måske — uden at være for pretentiøst — siges, at interessen hos offentligheden har været nogenlunde usvækket gennem alle årene, og muligt har denne interesse smittet af på den almindelige bogproduktion, som — med eller uden Grafisk Cirkels mellemkomst — er blevet væsentlig bedre i den sidste menneskealder, hvilket man ikke skal være særlig skarpsindig for at konstatere. Alt andet ufortalt er der i hvert fald ingen tvivl om, at denne leg med bøger har haft en ganske overordentlig stor betydning for cirkelns medlemmer; men det må ikke glemmes, at selv om vi ind imellem havde held til at lave en bog, der var rosende omtale værd, så er der stadig meget at lære — vi er næppe helt så dygtige, som vi går og bilder os ind.

Adskillige opgaver ligger endnu og venter på at blive taget op og løst af den, der ved skæbnens sære nåde fik verdens dejligste håndværk i konfirmationsgave.

sagaer og Asbjørnsen og Moe's folkeeventyr, og endelig af Larsen Stevns, Aksel Jørgensen, Johs. Larsen og ikke mindst, men mest upåagtet af Kongstad Petersen. Disse fire stores indflydelse er den dag i dag mere dominerende end de endnu sporadiske, men tiltrængte påvirkninger sydfra – fra fransk bogillustration først og fremmest. Bogen vil vise traditionen bekræftet eller fraveget, først og fremmest dog levende og aktiv. På tværs af ismer og trosretninger, kunst- og forlagspolitik vil den søge at dokumentere, hvem der herhjemme arbejdede med bogillustration og bogudsmykning midt i dette århundrede, og hvordan de gjorde det. Spændvidden er stor, og yderpunkterne mange og mangecartede. De kan markeres litterært af »De tre helligaftener« og »Mis med de blå øjne« eller teknisk af billigbogen i 50 000 eksemplarer og privattrykket i 50, ligesom de kunstnerisk står for mange genrer, idet bogens illustrationer er rekrutteret fra så forskellige lejre som malernes, billedhuggerne, kunsthåndværkerne, grafikernes og tegnerne.

Bogens helhed er derfor nødvendigvis blevet rapsodisk indtil det forvirrende og modstridende, ikke mindst fordi det har været dens idé at give kunstnerne udspillet. De har haft frit valg – frit slag. Og har handlet derefter. Deres bidrag går da også fra det saglige, tekniske over det litterære, selvbiografiske til det polemiske, men fælles har de deres optagethed af billedbogen som naturligt medium for deres kunstneriske bestræbelser. Derfor er mange gode kunstnere – også blandt grafikerne og tegnerne,

Publikation nr. 100: »Billedet i Bogen«, blev udsendt i anledning af Grafisk Cirkels 25 års jubilæum, og herfra er ovenstående og efterfølgende opslag gengivet. Bogen tager sigte på at skulle repræsentere alle danske bog-

5

illustratorer lige fra Johannes Larsen og til de alleryngste kunstnere. De blev alle opfordret til at give både tekst- og illustrationsbidrag efter eget valg. Det blev som ventet en højst forskellig blanding af sorte og kulørte

Morgenbillede. Linoleum

Det er en sjældenhed, at en forfatter lader sig inspirere til et litterært værk af et billedværk (bortset fra kunsthistorien og kunstkritik). Det omvendte derimod sker meget ofte, og til stor gavn og glæde for læseren. – Billedet har sin magi, som øger oplevelsen af det, ordet formidler ved at tilføje anskueligheden. En ganske særlig betydning må illustrationen for de mere barnlige sjæle eje, hvis tilknytning til billedet vil være større end tilknytningen til ordet. Selv den kunstnerisk dårlige illustration kan understøtte ordets virkning på læseren. Den kunstnerisk gode illustration er langt mere end et tillæg til det litterære værk. Samtidig med sin tjeneste overfor det skrevne, skænker den en fuld kunstnerisk oplevelse i sig selv med sin gave til øjet.

Om børnebogen: Fælles for børn og voksne er glæden over farverig billedfortælling. Derfor vil en voksen, der vælger en bog til et barn, foretrække den kolorerede børnebog – Den moraliserende børnebog er fortrængt af den belærende, men den morende og fantasi-prægede børnebog vil altid beholde sin berettigelse. Hvornår er da et barn mest barn? Når det er modtageligt, husker det modtagede og lærer deraf, eller når det omsætter det modtagede i egne tanker og handlinger i børnelegen, skabt af fantasi og virkelighed? Naturligvis i begge tilfælde. Og så må den bedste børnebog være den som inspirerer mest.

188

tegninger, men hensigten med at få et udsnit af dansk bogillustrationskunst blev dog nået på en morsom og interessant måde. Tekstbidragene var naturligvis ikke alle lige omfangsrige, hvilket gav lidt tilpasningsvan-

skeligheder, men til gengæld blev de både morsomme og lærerige. En del af denne bogs oplag blev, ligesom det var tilfældet med de foregående fællespublikationer, stillet til rådighed for boghandelen.

Grafisk Cirkels publikationer

1. Sætterens 10 Bud.
Oversat af Willy Jacobsen
2. H. C. Andersen og Samfundet.
Af Harald Rue
3. Bogen som Kunstværk.
Af Peter Jessen
4. Stempelskæreren, Bogtrykkeren
Giambattista Bodoni.
Af Simon Bernsteen
5. Harmoni er Verdensloven.
Af Rudolf Engel-Hardt
6. Bogtrykkerkunstens Opfindelse.
Af Georg Brandes
7. Sjældnen.
Af Mogens Lorentzen
8. Typografen.
Af Jul. Schrøder
9. Du gaar ud for at slaas.
Af Marcel Matinet
10. Rejse-Indberetning.
Af A. F. Halberg
11. Ritorneller.
Af Emil Aarestrup
12. Jacob Erbar.
Sætryk af Archiv für Buchgewerbe
13. Der Weber.
Af Heinrich Heine
14. De gamle Papirmøller i Auvergne.
Af Henry Pourrat
15. Tre Dyrefabler.
Af Jean de la Fontaine
16. Gutenberg.
Oversættelse af en Tale
17. Skrivekunstens Udvikling.
Af Charles Moegreen
18. Trykprøver.
Udført af Simon Gullander
19. Det brændende Nu.
Af Axel Salto
20. Vort Fag.
Af G. S. Sayers
21. Grottisangen.
Af Thøger Larsen
22. Jeppe.
Af Peter Olufsen
23. Bøger paa Smalfilm.
Af Paul Bergsøe
24. Negerpigen.
Af Bernard Shaw
25. Et Budskab til Garcia.
Af Elbert Hubbard
26. Det gamle Bogtrykkeri.
Af Erik Christiansen
27. Læsningens Last.
Af Valery Larbaud
28. Hvad skal man læse?
Af Georg Brandes
29. Andreas Friis som Grafiker.
Af Svend Rindholt
30. Den lille Pige med Svovlstikkerne.
Af H. C. Andersen
31. Bogtrykkunstens Jubelfester.
Af Charles Moegreen
32. Initialernes Historie.
Af Konrad F. Bauer
33. Den sorte Kunst.
Af Vilhelm Gross
34. Aftenrøde.
Af Stig Ekman
35. Af en Elskers Bekendelser.
Af Peter Juniper
[o: Edw. C. J. Wolf]
36. Sjælen og Dansen.
Af Paul Valéry
37. Rejse i mit Kammer.
Af Xavier de Maistre
38. Johan Tobias Sergel.
Af Haavard Rostrup
39. Bogtrykkeren Niels P. Thomsen.
Af C. Volmer Nordlunde
40. Et Dagvognsbekendskab.
Af H. G. Olrik
41. Ikke pjanke med Kærligheden.
Af Alfred de Musset
42. En gammel Historie.
Af Julius Dagstrup
43. Pige.
Af Peter Olufsen
44. Tonesystemet.
Af Alfr. B. Pedersen

45. Aforismer og Sentenser.
Af Leonardo da Vinci
46. Mennesker.
Af Ester Nagel
47. Diapsalmata.
Af Søren Kierkegaard
48. Phaëton.
Af Publius Ovidius Naso
49. Boule de Suif.
Af Guy de Maupassant
50. William Morris.
Af C. Volmer Nordlunde
51. Det første Møde.
Af Kaj Munk
52. Tre Elegier.
Af Ole Sarvig
53. Bogjægeren.
Af Søren Holm
54. Nogle Observationer.
Af C. F. Wadskiær
55. Brodne Potter i alle Lande.
Af Johan Hermann Wessel
56. Æsop.
Ved Kjeld Elfelt
57. Om københavnske Gadenavne.
Af Otto Mackeprang
58. Jydske Lov.
Af Erik Kroman og Stig Juul
59. Ventetid.
Af Asger Dam
60. Hverdagsfolk.
Af Svend Rindholt
61. Typografiens Grundsætninger.
Af Stanley Morison
62. Drømmen.
Oversat af Poul Martin Møller
63. Les Illuminations.
Af Arthur Rimbaud
64. Putois.
Af Anatole France
65. Mine første Træsnit.
Af Ernst Hansen
66. Le Connaisseur.
Artikelserie
67. Søren Kierkegaard og Vestjylland.
Af A. M. Bårris
68. Digte til Bogen.
Ved Tage la Cour
69. Strøtanker om Skribenter og Læsere.
Af Poul Martin Møller
70. Digte.
Af Mikala [Vogel-Jørgensen]
71. Krebsen og den onde Trane.
Af Poul Tuxen
72. Notater i en Kostald.
Af Ole Juul
73. Terje Vigen.
Af Henrik Ibsen
74. Viggo har været der.
Af Ransl Irpa
75. Seks Sange fra min Barndom.
Af Soya
76. Svensk Skulptur.
Af Carl Eldh, Liss Eriksson, Bror Hjorth og Harald Rue
77. Min Gamle.
Af Ernest Hemingway
78. Den vrede Engel.
Af Pär Lagerkvist
79. Stones of Venice.
Af John Ruskin
80. Soldat.
Af Preben Hovland
81. Johan Ludvig Heibergs benyttelse af Schillers brevveksling med Goethe.
Ved Iver Jespersen
82. Tvende bogstærke jyder af folket.
Af J. Chr. Bay
83. Et Møde paa Vordingborg Slot.
Af Cai M. Woel
84. Det store Spil om Verdens Vidundere.
Af Jacques Prévert
85. Vi spiller videre.
Af Mogens Linck
86. En Tur til Levanten.
Af Tage la Cour
87. Tilbage til Kebnekaise.
Af Palle Lauring
88. Sylvesternatten.
Af E. T. A. Hoffmann
89. Foredrag om Trolde.
Af Herman Stilling
90. Dødens Ansigt.
Af Tage Voss
91. Mogens Lorentzen.
Af Albert Naur og H. Rechendorff

GRAFISK CIRKELS PUBLIKATIONER

- 92. Træet paa Muren.
Af Ole Vinding
- 93. En Røverhistorie.
Af Tage la Cour
- 94. Lyrik i Reklamen.
Af Sigfred Pedersen
- 95. Mozart og vor Tid.
Af Carl Nielsen
- 96. Plukke, plukke dugget Straa.
Af Jeppe Aakjær
- 97. Tærskelen.
Af Leif Gunnarsen
- 98. Kunsten i Samfundslivet.
Af Knudåge Riisager
- 99. Aaret i Tekst og Træsnit.
Af Alfred Jensen
- 100. Billedet i Bogen.
Af 46 danske kunstnere
- 101. Spanske Digte.
Af Erik Hougaard
- 102. Sangen om Baker Street.
Af A. D. Henriksen
- 103. Med Natten som Motiv.
Af Johannes Møller

- 104. Erotica.
Af Antonio Nadiani
- 105. Den artige Dreng/Den uartige Dreng.
Af Mark Twain

*Fællespublikationer
og publikationer uden nr.*
Det trykte Ord.

Fællespublikation
Ørkenvandring.
Af William Careless
[o: Erik Scharling]
Juma og Kamante.
Af Helge Christensen
Adonais.
Af P. B. Shelley
Libri et homines.
Den spirende Stil.
Af Axel Salto
Bogens Magi.
Af Hermann Hesse
Grafisk Intermezzo.